

DESTRUKTIV XULQ-ATVORNING O'QUVCHILARDA RIVOJLANISH OMILLARI VA PROFILAKTIKASI

Nasriddinova Guluzro Baxromjonovna

Andijon viloyati Izboskan tumani 30-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarda destruktiv xulq-atvorning kelib chiqish omillari hamda uning profilaktikasi psixologik jihatdan tahlil qilingan. Destruktiv xulq-atvor shaxsning ijtimoiy me'yorlarga zid, o'ziga yoki boshqalarga zarar yetkazuvchi xatti-harakatlarini o'z ichiga oladi. Maqolada oilaviy, ijtimoiy, biologik va pedagogik omillar hamda ularni bartaraf etishning samarali yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: destruktiv xulq-atvor, o'quvchi, agressiya, deviant xulq, profilaktika, psixologik muhit, ijtimoiy omillar, motivatsiya, pedagogik ta'sir, korreksiya.

KIRISH

Destruktiv xulq-atvor maktab yoshidagi o'quvchilar orasida uchrashi mumkin bo'lgan murakkab psixologik-pedagogik muammolardan biridir. Bu xulq-atvor ko'pincha agressivlik, itoatsizlik, dars jarayonini buzish, tengdoshlariga nisbatan tajovuzkorlik yoki o'z-o'ziga zarar yetkazish ko'rinishida namoyon bo'ladi. Destruktiv xulq-atvorning rivojlanishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi. Birinchi navbatda, oilaviy muhit muhim rol o'ynaydi. Oilada doimiy nizolar, zo'ravonlik, ota-onaning befarqligi yoki haddan tashqari qattiq nazorat bolada emotsional beqarorlik va agressiv reaksiyalarni shakllantirishi mumkin.

Ijtimoiy omillar ham katta ahamiyatga ega. Tengdoshlar orasida salbiy ta'sir, zo'ravon guruhlariga qo'shilish, internet va ijtimoiy tarmoqlardagi agressiv kontentlar destruktiv xulqning shakllanishiga turtki bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, maktabdagi ijobiy psixologik muhitning yo'qligi ham bu muammoni kuchaytiradi. Biologik va individual-psixologik omillar ham mavjud. Temperament xususiyatlari, impulsivlik, asab tizimining qo'zg'aluvchanligi hamda past emotsional barqarorlik destruktiv xulq uchun fon yaratishi mumkin. Bunday bolalarda stressga chidamlilik past bo'lib, ular vaziyatlarga keskin reaksiya beradi.

Pedagogik omillar ham muhim hisoblanadi. O'qituvchi tomonidan noto'g'ri yondashuv, doimiy tanqid, kamsitish yoki o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olmaslik destruktiv xulqni kuchaytirishi mumkin. Destruktiv xulq-atvorning profilaktikasi kompleks yondashuvni talab etadi. Maktab psixologi tomonidan o'quvchilarning emotsional holatini doimiy kuzatish, diagnostika qilish va xavf guruhini aniqlash muhimdir. erta aniqlash korreksion ishlarning samaradorligini

oshiradi. Psixologik treninglar, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish mashg'ulotlari, agressiyani boshqarish texnikalari va relaksatsiya mashqlari destruktiv xulqni kamaytirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilarda empatiya, muloqot madaniyati va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur.

Oila va maktab hamkorligi profilaktik ishlarning asosiy omilidir. Ota-onalarga psixologik maslahatlar berish, tarbiyaviy yondashuvlarni to'g'ri shakllantirish va bolaga nisbatan qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish, sport, ijodiy to'garaklar va ijtimoiy faollikni oshirish ham destruktiv xulqning oldini olishga yordam beradi. Ijobiy motivatsiya va rag'batlantirish tizimi o'quvchilarning xulq-atvorini yaxshilashda samarali vosita hisoblanadi.

Destruktiv xulq 2 ta asosiy turlarda namoyon bo'ladi:

1. **Delinkvent tur** - jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy huquqiy me'yorlarga qarama qarshi bo'lgan xatti - harakatlarga xulqning yo'nalganligidir.

2. **Deviant tur** - jamiyatda qabul qilingan axloqiy me'yorlarga qarama — qarshi xulqiy ko'rinshlarni namoyon etish.

Destruktiv xulqning barcha ko'rinishlarida insonning ma'lum bir himoya reaksiyalari sifatida yuzaga kelsada biroq nerv sistemasida buzilishlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Destruktiv xulq bolalikdagi salbiy emotsional kechinmalar, ota onaning bolaga nisbatan emotsional sovuqqonligi natijasida zarur vaqtlarda ulardan yetarli darajada mehr-muhabbatga ega bo'lmaganligi, nasliy omillar bo'lishi ham mumkin. Z. Freyd inson xulqida 2 ta asosiy instinkt borligini ta'kidlaydi:

Eros - bu hayot ishtinki. Undagi quvvat, hayotni saqlash, qayta tiklashga yo'naltiradi.

Tanatos – o'lim instiktidir. Undagi quvvat hayotni vayron qilish va to'xtatishga yo'naltiradi. Destruktiv xulq barcha insonlar uchun xosdir. Ayrim insonlarda bu xulq shunchalik kuchliki, ularning jamiyatdagi o'rnini va xulqini belgilaydi.

Buyuk davlatni qurish uchun barkamol inson tarbiyalanmogi zarur. Shu sababli yoshlarni huquqiy davlat tizimi va mohiyatini chuqurroq anglashi, qonun asoslarini bilishi, qonun hurmat qilishi, ularga so'zsiz bo'ysunishi madaniyatiga ega bo'lishi ruhida tarbiyalash bugungi kunning asosiy vazifasidir. Destruktiv xulq-atvorning eng yaxshi profilaktikasi - bu tarbiyaning vositalari, shakllari va usullarini aniq belgilab olgan holda voyaga yetmaganlar ongiga maqsadga qaratilgan tashkiliy ta'sir ko'rsatishdir. Huquqiy tarbiyani oldini olish imkoniyatlari tiyishning boshqa vositalariga qaraganda ancha samaraliroqdir. Chunki huquqiy profilaktika choralari odatda, birmuncha kechikadi va qilmish sodir etilgandan keyin amal qila boshlaydi. Oldini olish bilan bog'liq huquqiy choralari - ishlashi uchun u bolaning ongiga qo'yilishi, uning e'tiqodi, tajribasining bir qismiga aylanishi kerak. Buni aniq maqsadga qaratilgan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'li bilan erishish mumkin.

1. Shaxsning og'ishgan xulqi - bu umumqabul qilingan yoki rasman o'rnatilgan ijtimoiy me'yorlarga mos tushmaydigan axloq. Boshqacha aytganda, bu harakat mavjud qonunlar, qoidalar, an'analar va ijtimoiy buyruqlarga mos tushmaydigan harakatlardir. Deviant axloqni me'yordan og'ishgan axloq sifatida baholashda ijtimoiy me'yorlar o'zgarishini inobatga olish lozim.

2. Shaxs va deviant axloq, uning namoyon bo'lishi boshqa odamlar tomonidan salbiy baholanadi. Salbiy baho jamoatchilik muhokamasi yoki ijtimoiy sanksiya, shu jumladan, jinoiy jazo shakliga ega bo'lishi mumkin. Dastavval, sanksiyalar istalmagan axloqning oldini olish vazifasini bajaradi. Biroq, boshqa tomondan ular shaxs stigmatizatsiyasi — unga tamg'a osish kabi salbiy ko'rinishga olib keladi. Masalan, jazo muddatini o'tab, "me'yoriy" hayotga qaytgan odamning moslashuvdagi qiyinchiliklari yaxshi ma'lum. Insonning yangi hayot boshlashga intilishi ko'pincha atrofdagi odamlarning ishonmasligi va ularni rad etishi natijasida barbod bo'ladi. Deviant (giyohvand, jinoyatchi, olz-o'zini o'ldiruvchi va h.k.) tamg'asi sekin-asta deviant tenglikni (o'z-o'zini his qilish) shakllantiradi. Shunday qilib, axmoqona shuhrat xavfli yakkalanishni kuchaytiradi, ijobiy o'zgarishlarga to'sqinlik qiladi va deviant axloqning takrorlanishini chaqiradi.

3. Og'ishgan xulqning xususiyatlari shaxsning o'zi yoki atrofdagilarga ahamiyatli tarzda hayot sifatini pasaytirgan holda real zarar keltirishi hisoblanadi. Bu mavjud tartibning noturg'unligi, ma'naviy va moddiy zarar keltirish, jismoniy zo'rlik va dard-alam yetkazish, sog'ligining yomonlashishi bo'lishi mumkin. Deviant axloq o'zining eng so'nggi ko'rinishlarida hayot uchun bevosita xavf tug'diradi, masalan, suitsidal axloq, zo'ravonlik jinoyatlari, "og'ir" giyohvand moddalar iste'mol qilish kabilar. Zararning psixologik namoyon bo'lishi o'sha odamning o'zi yoki uning atrofidagilarning aziyat chekishidir. Insondagi destruktiv xulq tabiati hozirga qadar psixologiya fanida hali yaxshi o'rganilmagan muammolardan biri sanaladi.

Yosh avlod o'rtasida destruktiv xulq-atvorning rivojlanishi va jamiyatdagi jinoyatchilik hodisalarining o'sishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud. Noqonuniy xatti-harakatlar qilish istagi bolalar va o'spirinlarning deviant xatti-harakatlari rivojlanishi bilan ortib bormoqda. Shuning uchun profilaktika ishlari barcha ta'lim muassasalarida hamma joyda joriy etilishi kerak. Ularning maqsadi o'spirinlarni har bir harakat javobgar bo'lishi kerakligini o'rgatishdir. Zamonaviy dunyoda deviant xatti-harakatlar muammosi ayniqsa keskin. Iqtisodiy tengsizlik, ommaviy globallashuv, axborotdan erkin foydalanish, demokratiyaning rivojlanishi, shuningdek, ijtimoiy hodisalar ko'pincha o'smirlar muhitida salbiy reaksiyalarni keltirib chiqaradi.

Yoshlar adolatsizlikka qarshi isyon ko'taradilar, axloqiy me'yorlarni o'rnatdilar yoki o'rnatdilar. Ko'pincha bu norozilik nafaqat yosh "inqilobiy" ga, balki butun jamiyatga zarar keltiradigan o'ta xavfli shakllarga aylanadi. Deviant xatti-

harakatlarning oldini olish va uning sabablarini bartaraf etish uchun siz odamga tushunadigan va umumiy manfaatlarga ega bo'lgan guruhni topishda yordam berishingiz kerak. Variant sifatida musiqa, sport maktabiga yoki sport turistik klubiga yuboring. Bularning barchasi shaxsning ishtiyoqi va qiziqishlariga bog'liq. Deviantlik xatti-harakati yoshlarni tarbiyalashda hisobga olinishi kerak bo'lgan ijtimoiy, biologik va psixologik omillarga bog'liq.

Psixologiya rivojlanib, uning fan bo'limiga kiritilganidan beri insoniyatga ma'lum bo'lgan bunday tushunchalar. Konstruktiv xatti-harakatlar tinchlik va do'stona muhitni saqlab qolish orqali ziddiyatli vaziyatlarni hal qilishga qaratilgan bo'lib, buzg'unchi xatti-harakatlar hayotiy muammolar, tushunmovchiliklar, sevgi va baxtning etishmasligining asosiy sababidir. Sabablari va oqibatlari vayron qiluvchi xatti-harakatlar umumiy qabul qilingan me'yorlarga mos kelmaydigan va har qanday muqobil qarashlarni rad etishga qaratilgan xatti-harakatlar. Bu nafaqat odamda ijtimoiy muammolarning paydo bo'lishiga, balki jismoniy sog'liq muammolariga ham olib kelishi mumkin. Insonning halokatli xatti-harakati ikkita asosiy shaklga ega: Delikvent shakli - bu jamiyatda qabul qilingan huquqiy me'yorlarga zid bo'lgan harakatlar zanjiri (oilaviy va maishiy nizolar, yo'l-transport hodisalari, intizomga rioya qilmaslik, qo'pol huquqbuzarliklar);

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda destruktiv xulq-atvorning shakllanishi ko'p omilli jarayon bo'lib, u oilaviy, ijtimoiy, biologik va pedagogik omillar bilan bog'liqdir. Ushbu muammoning oldini olishda psixologik diagnostika, erta profilaktika, individual yondashuv, maktab va oila hamkorligi hamda ijobiy psixologik muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. To'g'ri tashkil etilgan profilaktik ishlar o'quvchilarning ijobiy xulq-atvorini shakllantirib, ularning sog'lom shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Tokareva V., Talaba shaxsining axloqiy rivojlanish psixologiyasi, T., 1989;
2. G'oziyev E., Psixologiya fani XXI ayerd, T., 2002;
3. G'oziyev E., Psixologiya, T., 2003;
4. Qodirov B., Layoqat psixologiyasi, T., 1989; 7. Shoumarov G'., Oila psixologiyasi, T., 2000; 8. Karimova V., Ijtimoiy psixologiya, T., 1994.
5. Lisovskogo. Sankt Peterburg, 1996
6. Ziyo.net
7. Albert Bandura. Social Learning Theory. – 1977.
8. Lev Vygotsky. Social Development Theory. – 1978.
9. UNICEF. Child Protection and Behavioural Development. – 2023.
10. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.